

Tidlig indsats

- småbørns sprog- og
begrebsudvikling med fokus på
tværfagligt samarbejde og
forældreinddragelse

Tidlig indsats

**- småbørns sprog- og
begrebsudvikling med fokus på
tværfagligt samarbejde og
forældreinddragelse**

Tidlig indsats

- småbørns sprog- og begrebsudvikling med fokus på tværfagligt samarbejde og forældreinddragelse

Publikationen indgår i Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie som nr. 7 – 2004 og under temaet brugere af uddannelse, interesser og samarbejde med disse

Forfattere: Lektor Erik Hygum, Adjunkt Bodil Kjær Nielsen,
Lektor Pia Østergaard, CVU Midt-Vest

Serieredaktion og produktion: Werner Hedegaard

Grafisk tilrettelægger: Lykkegaard ApS

Tegninger: Rina Dahlerup – inkl. forsideillustration

Omslag: Lykkegaard ApS

1. udgave, 1. oplag, september 2004: 8.000 stk.

ISBN 87-603-1907-0

ISBN (WWW) 87-603-1909-7

ISSN 1399-2279

Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie (Online) ISSN 1399-7386

Udgivet af Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen,
Område for grundskolen og folkeoplysning

Bestilles (UVM 5-456) hos:
Undervisningsministeriets forlag
Strandgade 100 D
1401 København K
E-mail: forlag@uvm.dk
Fax nr. 3392 5219
Tlf. nr. 3392 5220

eller hos boghandlere

Repro og tryk: Tryk Team Svendborg A/S

Trykt på svanemærket papir med vegetabiliske farver.

Trykt af Tryk Team Svendborg A/S, som har licens til brug af svanemærket

Printed in Denmark 2004

Forord

I disse år er der stor opmærksomhed på en tidlig indsats over for småbørn.

For at øge kvaliteten af den tidlige indsats over for småbørn med sproglige, begrebsmæssige og andre udviklingsmæssige problemer ønsker Undervisningsministeriet at iværksætte udviklingsarbejder, hvor der lægges vægt på tværsektorielt samarbejde og forældreinddragelse.

Udviklingsarbejdet om småbørn omfatter etablering af samarbejdsmodeller og pædagogiske metoder, som på forskellig måde kan bidrage til at hæve kvaliteten i indsatsen over for børnene.

Udviklingsarbejdet, der forudsætter, at forældrene er medtænkt, omhandler:

- pædagogiske metoder,
- opkvalificering af frontpersonale,
- tværfaglige og tværsektorielle samarbejdsmodeller.

Dette hæfte skal inspirere til formulering og igangsættelse af udviklingsarbejder i kommuner, amter og regioner.

Inspirationshæftet er udarbejdet på baggrund af en spørgeskemaundersøgelse blandt landets PPR-kontorer, hvor hensigten har været at kortlægge den eksisterende (amts)kommunale indsats. Undersøgelsen viser blandt andet, at den tidlige indsats i kommunerne er karakteristisk ved:

- et udbredt uformelt samarbejde mellem forskellige samarbejdspartnere kombineret med formaliserede samarbejdsstrukturer mellem forskellige faggrupper,
- frontpersonalets, dvs. pædagogers og dagplejeres, betydning i synliggørelse af småbørns sproglige vanskeligheder,
- frontpersonalets forskellige vidensniveauer i forhold til småbørns sproglige og begrebsmæssige problemer.

Efterfølgende er der foretaget interview med tale-hørekonsulenter, ledende sundhedsplejersker samt pædagogiske konsulenter i fem

udvalgte kommuner. Ved udvælgelsen er der lagt vægt på variation i kommunestørrelse og geografisk spredning, samt på kommunernes forskellige organisering af indsatsen.

Inspirationshæftet er inddelt i tre kapitler om: samarbejdsmodeller, forældreinddragelse og pædagogiske metoder. I hvert kapitel peges på en række dilemmaer, ligesom der peges på gode eksempler til inspiration for en konkret indsats.

I det afsluttende kapitel formuleres et børneperspektiv på tidlig indsats. Børneperspektivet skal ses som en yderligere kvalificering af udviklingsarbejde om småbørn.

Hæftet er udarbejdet af lektor Erik Hygum, adjunkt Bodil Kjær Nielsen og lektor Pia Østergaard, CVU Midt-Vest.

Bodil K. Rasmussen
Kontorchef
Undervisningsministeriet
August 2004

Indhold

3	Førord
7	1. Tidlig indsats – samarbejdsmodeller
7	Det horisontale og det vertikale samarbejde
8	Flerfaglighed – tværfaglighed
9	Samarbejde organiseret om det enkelte barn
9	Samarbejdet organiseret som et refleksionsrum
10	Tværfaglighed og forældreperspektiv
10	Refleksionsrum og kvalitetssikring
11	Forskning i egen praksis
12	Fra ekspert til konsulent
12	Dilemmaer i samarbejdet
13	Til inspiration
15	2. Tidlig indsats – forældreinddragelse
16	Forældre som aktive i det tværfaglige samarbejde
16	Dilemmaer ved forældreinddragelse
18	Til inspiration
20	3. Tidlig indsats – pædagogiske metoder
21	Børns sprogudvikling
21	Tidlig forebyggende indsats
22	Sprogscreening
23	Viden om børns sprog
23	Dilemmaer i pædagogiske metoder
24	Til inspiration
26	4. Børneperspektivet – en udfordring for tidlig indsats

1. Tidlig indsats

– samarbejdsmodeller

Det horisontale og det vertikale samarbejde

Et fagligt samarbejde om en tidlig indsats over for småbørn med sprog- eller begrebsmæssige problemer kan etableres både på et horisontalt niveau, f.eks. mellem forvaltninger i en kommune, og på et vertikalt niveau, f.eks. mellem forvaltningspersoner og institutionslederen, pædagogen eller dagplejeren.

I lovgivningen relaterer den tidlige indsats sig til folkeskolens § 4 stk. 1 og § 20, der bl.a. omhandler specialpædagogisk bistand til småbørn. Det faglige samarbejde er beskrevet to steder: i lov om forebyggende sundhedsfremme §7 og i serviceloven §37a. Kommunen har ansvaret for at oprette tværfaglige grupper, og målet med indsatsen er at sikre, at støtten til børn og unge med særlige behov ydes tidligt og sammenhængende, og med inddragelse af de fagpersoner, der har kendskab til barnet. Til sikring af den koordinerede indsats over for det enkelte barn skal den tværfaglige gruppe udpege en ansvarlig.

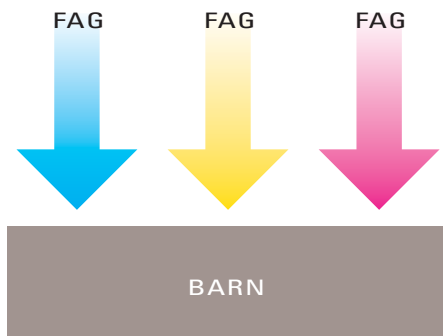
Det horisontale samarbejde kan på et forvaltningsniveau bestå af den ledende sundhedsplejerske, den pædagogiske konsulent, lederen af dagplejen og/eller tale-hørekonsulenten. Det vertikale samarbejde kan f.eks. bestå af samarbejde mellem sundhedspleje, tale-hørekonsulent, dagplejepædagog, pædagogisk konsulent og pædagoger eller dagplejere.

Både horisontalt og vertikalt kan samarbejdet være karakteriseret ved flerfaglighed eller tværfaglighed. Desuden kan samarbejdet være organiseret enten som et sagssamarbejde om et konkret barn, eller som et refleksionsrum, hvor de forskellige faggrupper får mulighed for sparring.

Flerfaglighed – tværfaglighed

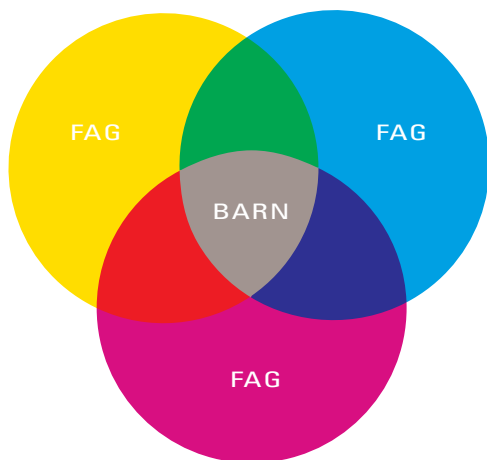
Et flerfagligt samarbejde kan karakteriseres ved, at de forskellige fagpersoner arbejder parallelt med småbørns sproglige vanskeligheder.

FLERFAGLIGHED

Et tværfagligt samarbejde er betegnelsen for et samarbejde, hvor forskellige faggrupper udvikler en fælles målsætning og et fælles værdigrundlag for arbejdet med småbørn, og hvor ligeværdighed defineres som et ideal.

TVÆRFAGLIGHED

Samarbejde organiseret om det enkelte barn

Samarbejdet om det enkelte barn kan gennemføres både i en flerfaglig og tværfaglig form.

Samarbejdet har karakter af at være problemafdækkende og hand-
leforeskrivende i forhold til en indsats over for barnet. Formålet med
samarbejdet er at etablere en fælles platform, hvor de enkelte fag-
grupper synliggør deres faglige analyser og handleforslag.

Samarbejdet organiseret som et refleksionsrum

Etableringen af et refleksionsrum er en yderligere kvalificering af
samarbejdet, hvor der ikke blot er fokus på et konkret barn, men
også på fagpersonernes professionsbaserede børnesyn, sprogsyn,
holdninger til praksis, m.m.

At etablere et refleksionsrum betyder, at der ikke blot udvikles for-
skellige perspektiver på et barns sproglige udvikling, men at blikket
vendes mod de voksne fagpersoner, der udfordres på deres faglige
forforståelser og praksis.

I en kommune har der f.eks. i et tværfagligt småbørnsteam med
ledende sundhedsplejerske, tale-hørepædagog, institutionsledere og
den pædagogisk konsulent i en periode været fokus på børn, der kan
give anledning til skærpet opmærksomhed. Der arbejdes med fiktive
cases, og konklusionen er bl.a., at fagpersonerne ikke har en entydig
og fælles definition af disse børn, og at vurderingerne er betinget af,
hvor et barn befinder sig i kommunen.

Etableringen af et refleksionsrum er ikke afhængig af, at der på et
forvaltningsniveau etableres en fælles organisationsstruktur for de
forskellige fagpersoner. En enhedsforvaltning er ikke i sig selv en for-
udsætning for, at samarbejdet udvikler sig i tværfaglig retning, og at
samarbejdet udvikler et refleksionsrum.

Nære relationer og uformelle kontakter fremhæves ofte som den
grundlæggende faktor for den yderligere kvalificering af et fagligt
samarbejde, men det vil også være nødvendigt at skabe et stillads,
hvis samarbejdet skal udvikle et refleksionsrum.

Tværfaglighed og forældreperspektiv

I tværfagligt samarbejde er forældreinddragelse et helt nødvendigt perspektiv, uanset om det tværfaglige samarbejde har fokus på et konkret barn eller på at udvikle et refleksionsrum.

Forældreinddragelse kan forstås på to måder:

Som en direkte involvering af forældre, hvor forældre opfattes som aktører, der besidder værdifulde kompetencer.

Som et perspektivskifte i refleksionsprocessen, hvor egen faglighed konfronteres med et ydre forældreperspektiv, så fagpersoner ser egen praksis "udefra".

Refleksionsrum og kvalitetsudvikling

Refleksionsprocessen etablerer et læringsrum for alle samarbejdspartnere, hvor fagpersonernes kompetencer bliver bragt i spil og ikke mindst på spil. Genstanden for refleksionsprocessen mellem de forskellige faggrupper kan f.eks. være faggruppernes forskellige perspektiver på børns sprogudvikling, jf. følgende udsagn:

Tale-hørekonsulent:

*“Vi har fokus på brede sproglige problemstillinger.
Vi er ikke rejsende i artikulation, men i sprog.”*

Den pædagogiske konsulent:

*“Et sprogproblem er et komplekst og sammensat fænomen.
Det er vigtigt, at barnet forstår hensigter i legen.”*

Sundhedsplejersken:

*“Sprogproblemer kan ikke forstås som udtaleproblemer.
Sprogproblemer er ensbetydende med, at der er problemer
i mor-barn-relationen.”*

Refleksionsrummet skal skabe forstyrrelser i faggruppernes etablerede syn på, hvordan et sprogproblem og et barns udvikling defineres, herunder betydningen af barnets relationer og baggrund i forhold til sprog- og begrebsudvikling m.m.

Forskning i egen praksis

Refleksionsprocessen kan fremstå som praktikerens, f.eks. pædagogens og/eller dagplejerens, egne overvejelser over egen praksis og de “blinde pletter”, der ligger gemt bag en given praksis.

I den forbindelse kan sundhedsplejersken, den pædagogiske konsulent eller talepædagogen fungere som konsulent i forhold til pædagogen eller dagplejeren, der grundlæggende forstås som aktør i feltet.

I etableringen af et refleksionsrum er det vigtigt, at

- forvaltningspersonen ændrer rolle fra at være ekspert til at være konsulent,
- praktikerens traditionelle faglighed både anerkendes og udfordres.

Generelt handler det om, at pædagogen eller dagplejeren får anerkendelse for de problemer, som de selv definerer.

Fra ekspert til konsulent

Gennem de seneste år er der sket en bevægelse i talepædagogernes arbejde i forbindelse med barnets sprog- og begrebsudvikling: fra undervisning af børn til faglig supervision af både pædagoger og forældre. En talepædagog udtrykker det således:

“Der er sket et fokusskift i talepædagogerne arbejde. Tidligere var det undervisning af børn i daginstitutioner, nu er der fokus på undervisning af pædagogerne.”

Udgangspunktet er, at ingen problemstilling isoleres fra barnets relationer, da relationen indeholder ressourcer, der konstruktivt kan bidrage til løsning af problemet.

Fokus rettes herved mod, hvordan pædagogen kan bidrage til at øge barnets udvikling og læring.

Dilemmaer i samarbejdet

En helt grundlæggende forudsætning for et velfungerende samarbejde om et barn eller for etablering af et refleksionsrum mellem forskellige faggrupper er, at samarbejdet opleves ligeværdigt. En god relation mellem fagpersoner forveksles ofte med et tværfagligt samarbejde og kan være et meget skrøbeligt fundament for udvikling af et refleksionsrum.

I et tværfagligt småbørnsteam har den ledende sundhedsplejerske, tale-hørekonsulent og den pædagogiske konsulent udviklet et refleksionsrum på baggrund af personlige sympatier. Refleksionsprocessen afbrydes dog, da kommunen får en ny pædagogisk konsulent, som ikke har “kemi” tilfælles med de øvrige deltagere i teamet.

Samarbejdet mellem de forskellige fagpersoner aktualiseres i forbindelse med, at barnet møder nye omsorgspersoner i vuggestue/dagpleje, børnehave og skole. I forbindelse med barnets institutionsskift kan der i mange kommuner efterlyses procedurer for, hvordan nye og gamle fagpersoner afleverer og modtager barnet. Sundhedsplejersken er f.eks. den første og som regel den eneste fagperson, der besøger alle børn og deres familier.

“Forældrene er generelt meget interesserede i at få besøg af sundhedsplejersken, der har et godt omdømme, og som forældrene betror sig til.”

Det tillidsforhold, sundhedsplejersken har opbygget, kan skabe et godt afsæt for det videre forebyggende samarbejde med forældrene, men ofte er der ingen overlevering mellem sundhedspleje og dagtilbudene.

“Sundhedsplejersken har tæt kontakt med barnet op til nimmåneders alderen, derefter er der et informationshul.”

Der kan også opstå et informationshul ved overgang til skolen:

“I forbindelse med børns skolestart kan det være vanskeligt at følge indsatsen op. I vores kommune er der en forskel på, hvordan de forskellige skoler organiserer børns overgang fra daginstitution til skole, men alle skoler er i gang med at udvikle procedurer.”

Til inspiration

At skabe helhed for de voksne

Enkelte kommuner har defineret “en rød tråd” for barnets institutionsliv fra 0-18 år, men der er kun få eksempler på, at der systematisk og metodisk skabes en helhedsforståelse om barnet hos de fagpersoner, som barnet enten forlader eller møder. Det handler således ikke om at skabe helhed i børns liv, men om at skabe en helhedsforståelse om barnet hos de forskellige fagpersoner, som barnet møder.

Etablering af refleksionsrum

Etableringen af et refleksionsrum rækker ud over de nære, personlige relationer mellem fagpersoner og ud over samarbejdet om et konkret barn.

Det er derfor vigtigt, at

- der afsættes tid til refleksion, og at der er ledelsesopbakning,
- der er formuleret en samarbejdskontrakt med angivelse af fælles målsætning og forventninger,

- samarbejdskontrakten fremstår som meningsfuld og nødvendig for deltagerne,
- deltagerne på skift definerer mødetema og forløb,
- der er etableret et samarbejds klima, som gør det muligt at reflektere over egen og andres praksis,
- der foregår evalueringer af refleksionsprocessen i forhold til opnået viden og ejerskab til refleksionsprocessen.

Pædagogiske læreplaner

Horisontalt og vertikalt samarbejde om pædagogiske læreplaner i dagtilbud, herunder refleksioner over indhold og metoder for sprogtemaet i det konkrete dagtilbud.

2. Tidlig indsats – forældreinddragelse

Den tidlige indsats over for småbørn må nødvendigvis tage afsæt i samarbejdet med forældrene. Forældreinddragelse som metode til at sikre forældrenes indflydelse og ansvar er tydeliggjort i lovgivningen, f.eks. folkeskoleloven, den sociale servicelov og loven om forebyggende sundhedsordninger.

Forældresamarbejde er væsentlig fra den første bekymring til ophør af en pædagogisk støtteforanstaltning. Ifølge serviceloven skal forældrenes forståelse af problemet eksempelvis veje tungt, når barnets sag undersøges. Det præciseres ligeledes, at forældrenes løsningsforslag skal medtænkes i en evt. foranstaltning. I dag ligger problemafklaring således i hænderne på forældrene og de professionelle i fællesskab.

Forældrene som aktive i det tværfaglige samarbejde

Inddragelse af forældre som en ligeværdig samarbejdspartner stiller store krav til fagpersonernes kommunikative kompetencer. Fagpersonens kendskab til barnets hele situation er begrænset, og derfor er det nødvendigt at mødes med forældrene i et gensidigt samarbejde.

Ansvar for, at samarbejdet fungerer, ligger i hænderne på fagpersonerne. Derfor er det nødvendigt, at faggrupperne udfordrer deres egen faglighed f.eks. i refleksionsrum og til stadighed styrker samarbejdet med forældrene på alle niveauer.

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at pædagoger og dagplejere er den væsentligste kilde til henvisning af børn til PPR, men dernæst peges der på forældrene som den væsentligste kilde. Forældre er således både en betydningsfuld ressource til afdækning af sprogproblemet og en væsentlig samarbejdspartner i den opfølgende indsats.

Dilemmaer ved forældreinddragelse

Samarbejdet med forældre har altid været behæftet med mange komplekse dilemmaer for fagpersonen.

Den professionelle faglighed kan komme i vejen for samarbejdet, hvis forældrene ikke anerkender den professionelle forståelse af problemet.

“Kunsten med forældrene er f.eks. at snakke med dem om, hvad vi ser hos deres barn.”

“Det er svært, når en anden faggruppe eller forældre har en anden forståelse af en problemstilling.”

I relation til fagfæller kan problemet løses:

“Hvis to fagpersoner ikke kan blive enige om en fælles forståelse af problemet, må en af fagpersonerne trække sig, så det ikke blokerer for indsatsen.”

Magtfaktoren mellem fagperson og forældre kan blive yderligere forstærket i et tværfagligt samarbejde, idet tværfagligheden aktualiserer

følgende problemstillinger: hvordan etableres et tillidsforhold til forældrene, når informationer spredtes blandt mange fagpersoner? Og hvordan forhindres det, at forældrene føler afmagt i mødet med det tværfaglige team? Meget tyder på, at det første møde med de professionelle er afgørende for det fremtidige samarbejde.

Det tværfaglige samarbejde bygger mange steder på uformel og anonym diskussion af enkelsager. Anonymitet kan have svære betingelser i det kommunale samarbejde. Blandt andet kommunistørrelse kan være et problem:

“Det er vanskeligt at behandle en anonym sag i en lille kommune, hvor alle kender alle.”

Den uformelle kontakt er væsentlig i det tværfaglige samarbejde, men det uformelle møde er fyldt med dilemmaer.

“Sundhedsplejen sætter mærke ved det enkelte barn, som de har opmærksomhed på, hvilket betyder: “Disse børn skal vi lige snakke om.” Forældre inddrages kun, hvis bekymringen er relevant, når barnet indskrives i dagplejen.”

De professionelle har *ikke* tavshedspligt over for forældrene. Åbenhed og oprigtighed er væsentlig for at etablere et frugtbart samarbejde mellem forældre og de professionelle.

Det er vigtigt, at de professionelle kender regelsættet: Hvor meget må de professionelle tale sammen, før forældrene inddrages?

Den manglende inddragelse af forældrene skyldes tilsyneladende de professionelles “berøringsangst”. Flere kommuner nævner problemet med diskussion af anonyme børn.

“Ofte diskuteres børn anonymt. Pædagogerne skal lære, at det er ok at spørge forældrene, om sagen må tages op på et tværfagligt møde.”

For at etablere et ligeværdigt og udviklende samarbejde er det nødvendigt med åbenhed over for forældrene lige fra starten.

Til inspiration

Forældrene som bindeled mellem fagpersoner via
"Barnets Bog":

Forældre spiller en afgørende rolle i den forebyggende tidlige indsats. Meget tyder på, at forældre kan blive den afgørende faktor for at sikre en succesfuld indsats.

Det gælder både i forhold til de problemer, der kan være ved overgange mellem forskellige offentlige dagtilbud og i det konkrete arbejde med småbørn.

"Barnets Bog" kan fremhæves som et redskab i dette samarbejde. Bogen skal være forældrenes ejendom og indeholde oplysninger om barnet fra sundhedsplejerske, talepædagog m.m. Forældrene inddrages hermed i formidling af viden mellem de forskellige fagpersoner. På denne måde styrkes samarbejdsrelationerne mellem pædagoger, dagplejere og forældre. Forældrene er de gennemgående personer i indsatsen, derfor er der en indlysende fordel ved at bruge forældrene som en særlig ressource i den forebyggende indsats.

Forældrekurser:

Information til forældre kan eksempelvis ske på følgende måder:

- information og vejledning om børns sproglige udvikling - i form af pjecer fra sundhedsplejen til forældrene,
- foredrag til alle småbørnsforældre om børns sproglige udvikling eksempelvis i dagplejen, så unødige bekymringer ryddes af vejen,
- etablering af cafemøder for specielt udvalgte forældregrupper,
- hjemmebesøg.

Samarbejde med biblioteket:

- Bogsamling: talepædagoger opbygger en bogsamling, som kan udlånes til forældrene i arbejdet med deres børns sproglige udvikling.
- Talepædagoger skriver sprogvejledning til spil, som forældre kan låne på biblioteket.

3. Tidlig indsats – pædagogiske metoder

Barnets kommunikation med forældre og personale i dagtilbud er centralt for den tidlige indsats over for småbørn.

Der er et særligt fokus på barnets sprogudvikling, fordi:

- sproget er et redskab for kommunikation,
- sproget tilegnes i de relationer, som barnet indgår i,
- sproget berører barnets intellektuelle, følelsesmæssige og sociale udvikling.

I en tidlig pædagogisk indsats er tilrettelæggelse af et sprogstimulerende miljø i dagtilbuddet, hvor barnet får mulighed for at forstå og blive forstået i samspillet med andre, derfor centralt. Målet er, at barnet opnår optimale muligheder for deltagelse og læring i dagtilbud og skole.

Børns sprogudvikling

Børn tilegner sig sproget i forskellige tempi og med forskellige strategier, som er et produkt af både arv og miljø.

Børn tilegner sig sprog i de relationer, de indgår i. Herved bidrager forskelle i opdragelsesmønstre og kulturel baggrund til stor mangfoldighed i børns sprogudvikling.

Uanset social eller kulturel baggrund er det vigtigt, at pædagogen eller dagplejeren i samværet med barnet er opmærksom på:

- at barnet har mulighed for at imitere og efterligne en mere kompetent sprogbruger,
- at barnet møder et barnetilpasset sprog, hvor f.eks. pædagog eller dagplejer i et anerkendende samspil “tuner ind på barnet”,
- at barnet i dagligdagens kendte og forudsigelige rutiner lærer, hvordan sproget bruges,
- at barnet i dagligdagens kendte og forudsigelige rutiner får et dagligt “dryp” af ord og ytringer, som “løfter” barnets hverdagsprog,
- at pædagogen eller dagplejeren følger barnets behov og interesser.

I dagtilbuddet spiller pædagogen og dagplejeren en væsentlig rolle i forhold til barnets sprogudvikling og dermed for barnets mulighed for læring og deltagelse i fællesskabet.

Tidlig forebyggende indsats

En tidlig forebyggende indsats i dagtilbud bør først og fremmest være koncentreret om dagtilbuddets almene pædagogiske indsats. I dag er der en differentieret forståelse for variationer af barnets sprogudvikling. Den tidligere opfattelse af særlige kritiske perioder for barnets sprogudvikling med dertilhørende træningsprogrammer, er nu afløst af en mere almen pædagogisk indsats.

Samtidig er det stadig vigtigt, at der er særlig opmærksomhed på børn med alvorlige sproglige vanskeligheder. Pædagoger kan efter rådgivning og vejledning tilrettelægge et særligt pædagogisk miljø for disse børn.

Etablering af sproggrupper anvendes ofte som en vigtig målrettet pædagogisk foranstaltning. Dette udtrykker en pædagogisk konsulent på følgende måde:

“Det er vigtigt, at barnet forstår hensigterne i legen. Magter barnet ikke det, kan det have brug for et sted, hvor der er fred og ro til at øve sig, for derefter at komme tilbage til børnehaven.”

Sprogscreening

Sprogscreening af småbørn gennemføres i danske kommuner på forskellig måde. Der tilbydes f.eks.

- toårsscreening ved besøg i hjemmet af både talepædagog og sundhedsplejerske,
- treårsscreening foretaget af talepædagog i hjemmet,
- toårssamtale i dagplejen med deltagelse af forældre, dagplejer og dagplejepædagog med evt. sprogscreening foretaget af dagplejepædagogen.
- screening af tosprogede småbørn foretaget af talepædagogen.

I daginstitutionerne bliver der også foretaget screening af børn. Aktuelt påtænker en række PPR-kontorer fx at introducere TRAS (Tidlig Registrering Af Sprogudvikling) som en tidlig opmærksomhed på børns sprogudvikling.

En screening foretaget af pædagoger i daginstitutioner forudsætter refleksioner over:

- børns sprogudvikling,
- risikoen for en tidlig stigmatisering af småbørn,
- den efterfølgende pædagogiske indsats.

En pædagogisk konsulent udtrykker det på denne måde:

“Pædagogerne har ikke specialviden om sprog, derfor er det problematisk, hvis pædagogerne begynder at arbejde med TRAS uden at være uddannet. Det kan indsnævre pædagogernes perspektiv på børn.”

Det er vigtigt, at pædagoger kan iagttage og dokumentere børns sproglige udvikling. En screening kræver viden om sprog, overvejelser over risiko for eksklusion af småbørn, ligesom der skal følges op af en målrettet refleksion og handling.

Viden om børns sprog

Pædagogerne og dagplejepædagogerne spiller en central og betydningsfuld rolle, når det gælder henvisning af børn med sprogvanskeligheder til PPR. Pædagogernes observationer af og viden om børns sprog- og begrebsudvikling er derfor et centralt omdrejningspunkt for den tidlige indsats, ligesom inddragelse af forældre udgør en væsentlig kilde til viden, når det gælder det enkelte barns sprog og udvikling.

Interviewundersøgelsen viser, at der er stor interesse for og nysgerrighed om børns sproglige udvikling blandt det pædagogiske personale, men der efterlyses større viden om børns sproglige udvikling hos frontpersonalet.

En tale-hørekonsulent efterlyser f.eks. større systematik i forbindelse med iagttagelse af børns sproglige udvikling.

“Nyuddannede pædagoger ved ikke så meget om sprog, men de har interesse for det, og de spørger nysgerrigt.”

I den forbindelse peger en række udsagn på behovet for efteruddannelse af personalet i dagtilbud.

Dilemmaer i pædagogiske metoder

Der er knyttet en række dilemmaer til kvalificering af frontpersonalets konkrete pædagogiske indsats over for småbørns sprogvanskeligheder.

Sprogscreening kan flytte ansvar for tidlig indsats fra frontpersonalet til talepædagogerne. En tale-hørekonsulent undrer sig f.eks. over, hvorfor henvisninger fra personalet i vuggestuerne først kommer efter en sprogscreening foretaget af talepædagogen.

Der er ofte knyttet en støttepædagog til et enkelt barn med store sprogvanskeligheder, f.eks. i nogle timer om dagen. En opkvalificering af støttepædagogen giver en personbunden ressourcenyttelse frem for at udvikle et vidensflow blandt hele det pædagogiske personale i dagtilbudet.

På den ene side skaber et entydigt fokus på screening ikke nødvendigvis en sprogstimulerende og sprogreglekerende institutionskultur. På den anden side kan screening være med til at dokumentere aspekter af sprogudviklingen, heriblandt relationen mellem barn og voksen.

Til inspiration

Kvalificering af frontpersonale

Efteruddannelse af frontpersonale skal tage udgangspunkt i den konkrete daginstitutions indsats over for småbørn.

Det er vigtigt, at kurserne kvalitetssikres og følges op med evaluering.

ring, f.eks. hvert halve år som led i en løbende lærings- og udviklingsproces blandt personalet.

Kvalificeringen kan indebære, at der etableres et sprogpædagogisk miljø, som med særlig viden og indsigt kan bidrage til udvikling af en almenpædagogisk sprogstimulerende indsats.

Samarbejde med bibliotek

Et samarbejde med folke- og/eller skolebiblioteket kan omfatte:

- biblioteket udsteder lånekort til barnet, når det indskrives i daginstitution,
- biblioteket udlåner sprogkasser dels til forældre, dels til dagtilbud. Sprogkasser kan indeholde: handskedukker, legetøj, dyr, bånd, bøger m.m.,
- de ældste børnehavebørn besøger i løbet af året skolebiblioteket, hvor der f.eks. er oplæsning,
- kurser for forældre, f.eks. i samarbejde med mødregrupper og etableret af sundhedsplejen.

Sprogår

Kvalificeringen af pædagoger og dagplejere kan på kommunalt (politisk) niveau forankres ved at definere f.eks. hvert femte år som et "Sprogår", hvor kommunens dagtilbud, sundhedspleje, biblioteker m.m. er forpligtet til at arbejde med forskellige problemstillinger om børn og sprog, f.eks.:

- udarbejdelse af pjece til uddeling blandt forældre,
- udarbejdelse af inspirationsmateriale til dagtilbud,
- kurser til personalet i dagtilbud med gennemgående tema om sprog,
- kurser til forældre,
- avisartikler om børn og sprog,
- streamers i byens busser med rim og remser illustreret med børnetegninger.

4. Børneperspektivet – en udfordring for tidlig indsats

Dette inspirationshæfte til den tidlige indsats over for småbørn med sproglige vanskeligheder har haft fokus på, hvordan der i samarbejdet mellem faggrupper kan udvikles et refleksionsrum og en læringskultur, og hvordan forældre kan inddrages i den tidlige indsats. Et yderligere udviklingsperspektiv på den tidlige indsats er at gøre op med en traditionel børne- og barndomsforståelse.

Børneperspektivet forstår børn som sociale aktører i egen ret, dvs. som analyserende og meningsskabende (små) mennesker og ikke blot som vedhæng til en familie og kultur. Børneperspektivet sætter spørgsmålstegn ved en række traditionelle opfattelser af børn og barndom, herunder ikke mindst en række udviklingspsykologiske teorier. Et børneperspektiv giver børn "taleret" og har som udgangspunkt, at børn af helt indlysende grunde måske er de bedste til at beskrive, når de mangler ord, og når ord klumper sig sammen i munden.

Et børneperspektiv retter opmærksomheden på børns hverdagsliv og undersøger, hvordan børn forstår og takler de sproglige forventninger, som forældre, dagplejere og pædagoger m.m. stiller til deres sprogudøvelse, og hvordan institutioners sprogkultur kan udvikle eller afvikle børns hverdagssprog.

Et børneperspektivisk syn på børns sprogproblemer vil eksempelvis afdække:

- hvordan sprog altid er en del af social praksis og ikke kan forstås isoleret fra den konkrete praksis, hvor det eksisterer. Sprog giver magt og skaber afmagt,
- hvordan børn forsøger at gøre sig forståelige i sammenhænge, hvor de mangler sproget,

- hvordan voksne (pædagoger, sundhedsplejersker, tale-hørepædagoger) institutionaliserer en bestemt sprogkode ud fra et bestemt børne- og sprogssyn,
- hvordan børn oplever at blive screenet, testet, trænet med og “udviklet af de voksne”.

For de forskellige faggrupper vil det være en stor udfordring meto- disk og systematisk at anerkende barnet som informant i den tidlige indsats. Faggrupperne skal udvikle redskaber til at give børn “stem- me”, dvs. udvikle dokumentationsredskaber, som kan opfange børns hverdagsliv og hverdagsforståelse.

Børneperspektivet kan indgå som et vigtigt perspektiv i de voksnes refleksioner over børns deltagelse og læring.

Referencer

Undervisningsministeriet:

Lov om folkeskolen (*LBK nr. 870 af 21/10/2003*)

Socialministeriet:

Lov om social service (*LBK nr. 764 af 26/08/2003*)

Bek. nr. 224 af 31/03/2004 Pædagogiske læreplaner i dagtilbud til børn

Vej. nr. 53 af 06/03/1998 Vejledning om Dagtilbud m.v. til børn efter lov om social service

Vej. nr. 4 af 16/01/2002 Vejledning om særlig støtte til børn og unge

Vej. nr. 9 af 04/02/2004 Vejledning om tavshedspligtsregler, der har betydning for kommunernes indsats med at hjælpe børn og unge gennem dialog og samarbejde med forældrene (Gennemgang af reglerne om tavshedspligt)

Bek. nr. 1092 af 08/12/2000 Bekendtgørelse om underretningspligt over for kommunen efter lov om social service

Lov om forebyggende sundhedsordninger

Udgivet med støtte fra Undervisningsministeriet:

Kvalitet i specialpædagogisk bistand til småbørn. En artikelsamling,

Forlaget Skolepsykologi, 2002

Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie

I denne serie udsender Uddannelsesstyrelsen publikationer om generelle eller mere specifikke aktuelle emner. Formålet er at skabe debat og inspirere til udvikling i uddannelserne.

I 2003 og 2004 er følgende udkommet eller under udgivelse i serien:

2003:

- Nr. 1-2003: Fremtidens danskfag – en diskussion af danskfaglighed og et bud på dens fremtid (UVM 6-289) (Uddannelsesområderne)
- Nr. 2-2003: Oversigt over dansksystemet – kortlægning af danskfaget i alle uddannelsesniveauer (UVM 6-290) (Uddannelsesområderne)
- Nr. 3-2003: Rapport fra Udvalg om fornyelse af vekseluddannelsesprincippet mv. for visse tekniske erhvervsuddannelser (Internetpublikation) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 4-2003: Skolens rummelighed – fra idé til handling (UVM 5-429) (Grundskolen)
- Nr. 5-2003: Fremtidens sprogfag – vinduer mod en større verden. Fremmedsprog i Danmark – hvorfor og hvordan? (UVM 6-291) (Uddannelsesområderne)
- Nr. 6-2003: Læring på jobbet – strategier og systematik, ideer og metoder (UVM 7-359) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 7-2003: Fremtidens naturfaglige uddannelser. Naturfag for alle – vision og oplæg til strategi (UVM 6-292) (Uddannelsesområderne)
- Nr. 8-2003: Inspiration til fremtidens naturfaglige uddannelser. En antologi (UVM 6-293) (Uddannelsesområderne)
- Nr. 9-2003: Forbundne kar og Åbne sind. Arbejdsmarkedsuddannelsernes bidrag til innovative virksomhedsudviklinger belyst ud fra erfaringer fra den nordjyske elektronikbranche (Internetpublikation) (Arbejdsmarkedsuddannelser)

- Nr. 10-2003: Opdatering af evaluering af Unge-TAMU (Internetpublikation) (Arbejdsmarkedsuddannelser)
- Nr. 11-2003: Inspiration til bedre integration i folkeskolen (UVM 5-428) (Grundskolen)

2004:

- Nr. 1-2004: Forskellighed som ressource - undervisning i det flerkulturelle læringsrum – i de gymnasiale uddannelser og avu (Internetpublikation) (Gymnasiale uddannelser og avu)
- Nr. 2-2004: Fremtidens uddannelser. Den ny faglighed og dens forudsætninger (UVM 6-294) (Uddannelsesområderne)
- Nr. 3-2004: Bæredygtig udvikling – uddannelse (UVM 12-101) (Uddannelsesområderne)
- Nr. 4-2004: Elevplan i praksis – erfaringer og perspektiver (UVM 7-362) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 5-2004: OECD-rapport om grundskolen i Danmark – 2004 (UVM 5-453) (Grundskolen)
- Nr. 6-2004: Det er aldrig for sent – om undervisning af unge sent ankomne i ungdomsskolen (UVM 5-454) (Ungdomsskolen)
- Nr. 7-2004: Tidlig indsats - småbørns sprog- og begrebsudvikling med fokus på tværfagligt samarbejde og forældreinddragelse (UVM 5-456) (Grundskolen)
- Nr. 8-2004: Parternes nye rolle i det nye AMU - oplæg til inspiration og drøftelse (Internetpublikation) (Arbejdsmarkedsuddannelser)

Publikationerne kan købes hos Undervisningsministeriets forlag eller hos boghandlere. Visse publikationer er trykt i meget begrænset oplag og kan derfor kun rekvireres i ganske særlige tilfælde mod betaling af et ekspeditionsgebyr.

På UVM's websted - på adressen: <http://www.uvm.dk/katindek.htm> - findes en oversigt over hæfter i Uddannelsesstyrelsens publikationsserier udgivet i 1999, 2000, 2001, 2002 og 2003

For at øge kvaliteten af den tidlige indsats over for småbørn med sproglige, begrebsmæssige og andre udviklingsmæssige problemer ønsker Undervisningsministeriet at iværksætte udviklingsarbejder, hvor der lægges vægt på tværsektorielt samarbejde og forældreinddragelse.

Formålet med dette hæfte er at inspirere kommuner, amter og regioner til at igangsætte sådanne udviklingsarbejder.

Inspirationshæftet er inddelt i tre kapitler om: samarbejdsmodeller, forældreinddragelse og pædagogiske metoder. I hvert kapitel peges på en række dilemmaer, ligesom der peges på gode eksempler til inspiration for en konkret indsats.

I det afsluttende kapitel formuleres et børneperspektiv på tidlig indsats. Børneperspektivet skal ses som en yderligere kvalificering af udviklingsarbejde over for småbørn.

